

پرتو عشق

در آئینهٔ قرآن و عرفان عملی امام خمینی (ره)
در آئینهٔ قرآن و حدیث

تکالیف

دکتر کاوس روحی

۱۳۹۲

سرشناسه: روحی، کاوس، ۱۳۴۶ -

عنوان و نام پدیدآور: پرتو عشق: درآمدی بر اخلاق و عرفان عملی امام خمینی (ره) در آینه قرآن و حدیث / نگارنده کاوس روحی.

مشخصات نشر: تهران: دانشگاه تربیت مدرس، مرکز نشر آثار علمی، ۱۳۹۲.

مشخصات ظاهری: ۲۳۴ص.

شابک: 978-600-5394-89-4

وضعیت فهرست نویسی: فیا

موضوع: خمینی، روح‌الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۲۷۹ - ۱۳۶۸ -- نظریه درباره اخلاق

موضوع: خمینی، روح‌الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۲۷۹ - ۱۳۶۸ -- نظریه درباره عرفان

موضوع: اخلاق اسلامی

موضوع: عرفان

شناسه افزوده: دانشگاه تربیت مدرس. مرکز نشر آثار علمی

شناسه افزوده: Tarbiat Modares University. TMU Press

۵۰ بندی، کنگره: ۱۳۹۲ ۴ پ ۲۵ الف / ۵ / ۱۵۷۴ DSR

رده بندی دیویی: ۹۵۵/۰۸۴۲

س.ا. کتابشناسی ملی: ۳۴۴۱۶۱۰

پرتو عشق: درآمدی بر اخلاق و عرفان عملی امام خمینی (ره) در آینه قرآن و حدیث

نگا، ه.: دکتر کاوس روحی

ویراستار ادبی و فنی: فرانک صادقی

طراح جلد: مهدی ششمی

حروف: ...

شماره انتشار: ۱۷۱

شماره پیاپی: ۱۰۲

تاریخ انتشار: ۱۳۹۲

شمارگان: ۱۰۰۰

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۳۹۴-۸۹-۴ 8-600-5394-89-4 ISBN

ناشر: مرکز نشر آثار علمی دانشگاه تربیت مدرس

نویت چاپ: اول

کارشناس اجرایی: فاطمه طالبی

ناظر چاپ: مصطفی جانجانی

لیتوگرافی: ایران گرافیک

چاپ و صحافی: چاپ قشقایی

مرکز پخش: تقاطع بزرگراه‌های آل‌احمد و دکتر چمران،

دانشگاه تربیت مدرس، مرکز نشر آثار علمی، صندوق پستی: ۳۱۸-۱۴۱۱۵

تلفن: ۸۲۸۸۳۰۹۶ دورنگار: ۸۲۸۸۳۰۳۲

بها: ۱۲۵۰۰۰ ریال

صحت مطالب کتاب بر عهده نگارنده است.

فهرست

- پیشگه‌ر نگارنده ۵
- فصل اول: مشخصه‌های اخلاق و عرفان عملی امام خمینی (ره) ۱
- ۱-۱ مفهوم شناسی عرفان نظری و عرفان عملی و جایگاه اخلاق ۱
- ۱-۱-۱ مفهوم اخلاق در لغت و اصطلاح ۲
- ۲-۱-۱ نظریه اخلاقی اسلام ۲
- ۱-۲-۱-۱ اخلاق دنیاگرایانه و سکولار ۳
- ۲-۲-۱-۱ روش عقل گرایانه ۴
- ۳-۲-۱-۱ اخلاق آخرت گرایانه ۵
- ۴-۲-۱-۱ اخلاق بر محور عزت نفس ۵
- ۵-۲-۱-۱ اخلاق توحیدی ۶
- ۲-۱ روش‌های پیشگیری و درمان رذائل اخلاقی ۷
- ۱-۲-۱ شیوه اخلاقی ۷
- ۲-۲-۱ شیوه عرفانی ۹
- ۳-۱ عرفان ۱۰
- ۱-۳-۱ عرفان نظری ۱۰
- ۲-۳-۱ عرفان عملی ۱۵
- ۳-۳-۱ جایگاه تهذیب در آثار امام خمینی ۱۷
- ۴-۱ جایگاه اخلاق و عرفان عملی ۲۰

- ۱-۵ شاخصه‌های اخلاق و عرفان عملی امام خمینی (ره) ۲۳
- ۱-۵-۱ جامعیت علمی ۲۴
- ۲-۵-۱ مطابقت با شریعت ۲۵
- ۳-۵-۱ تطابق با عقل و برهان ۲۶
- ۴-۵-۱ آمیختگی با سیاست (در تبیین و اجرا) ۲۸
- ۵-۵-۱ عرفان امام خمینی، عرفان شیعی محض ۲۹
- ۶-۵-۱ ایجاد تحول در عرفان ۳۰
- ۷-۵-۱ مکتوبات عرفانی ۳۰
- ۸-۵-۱ نگارش کتاب‌های اخلاق عرفانی با سبک خاص تأثیرگذار ۳۱
- ۹-۵-۱ شهرت گریزی ۴۴
- ۱۰-۵-۱ بهره‌گیری از اساتید به نام عرفان ۴۴
- ۶-۱ منبع‌شناسی آثار اخلاقی و عرفانی امام خمینی (ره) ۴۶
- فصل دوم: بازدارنده‌های اخلاقی در سبک و روش ۵۱
- ۱-۲ ریا و خود نمایی ۵۱
- ۱-۱-۲ تعریف ریا در لغت و اصطلاح ۵۱
- ۲-۱-۲ اخلاص متضاد ریا ۵۲
- ۳-۱-۲ تفاوت «مخلص» و «مخلص» ۵۳
- ۴-۱-۲ ریا و سمعه، دو مصداق شرک خفی ۵۴
- ۵-۱-۲ گستره ریا ۵۴
- ۶-۱-۲ نشانه‌های ریا ۵۵
- ۷-۱-۲ پیامدهای سوء ریا ۵۸
- ۸-۱-۲ ریا یا اخلاص پس از عمل ۵۸
- ۲-۲ عجب و خود شگفتی ۵۸
- ۱-۲-۲ تعریف عجب ۵۹
- ۲-۲-۲ کبر و خود بزرگ‌بینی ۶۴
- ۳-۲-۲ تعریف کبر و تفاوت آن با تکبر ۶۴

۶۵	۴-۲-۲ مفهوم کبر در نگاه توحیدی
۷۰	۳-۲ حسادت و بد خواهی
۷۰	۱-۳-۲ تعریف حسادت و تفاوت آن با غبطه
۷۱	۲-۳-۲ آثار حسادت
۷۲	۴-۲ دنیاگرایی
۷۳	۱-۴-۲ تعریف دنیاگرایی
۷۳	۴-۲-۱ نگاه به دنیا از سه زاویه
۷۷	۵-۲ خشم مهارنشده
۷۸	۱-۵-۲ تعریف خشم و غضب
۷۹	۲-۵-۲ حکمت و حرد قوه غضبیه در انسان
۸۱	۳-۵-۲ کنترل خشم راهکارها، آخرتی و عرفانی
۸۵	۶-۲ تعصب
۸۶	۱-۶-۲ تعریف تعصب
۸۹	۷-۲ غیبت و بدگویی
۸۹	۱-۷-۲ تعریف غیبت
۹۰	۲-۷-۲ موارد استثنا در غیبت
۹۳	۸-۲ تکثرگرایی ذهن
۹۳	۱-۸-۲ تعریف وسواس
۹۴	۲-۸-۲ خواطر، انواع، و راههای شناخت هر کدام
۹۶	۳-۸-۲ کنترل خواطر
۹۹	۴-۸-۲ گستره وسوسه و عملکرد شیطان
۱۰۵	فصل سوم: عوامل کلیدی پیش برنده در سیر و سلوک
۱۰۶	۱-۳ تفکر
۱۰۶	۱-۱-۳ تعریف تفکر در اصطلاح منطق و عرفان عملی
۱۰۸	۲-۱-۳ مبانی علمی تفکر
۱۱۰	۳-۱-۳ تعقل، کلید سیر و سلوک

- ۱۱۰..... ۳-۱-۴ مجاری فکر و گستره تفکر
- ۱۱۰..... ۳-۱-۴-۱ تفکر در اسما و صفات خداوند
- ۱۱۱..... ۳-۱-۴-۲ تفکر در آفاق
- ۱۱۱..... ۳-۱-۴-۳ تفکر در خود
- ۱۱۲..... ۳-۱-۴-۴ مرگ اندیشی
- ۱۱۵..... ۳-۲-۲ توبه و بازگرایی
- ۱۱۵..... ۳-۲-۱ مفهوم توبه در لغت و اصطلاح
- ۱۱۷..... ۳-۲-۲ شرایط واجب، مستحب و کمال توبه
- ۱۲۰..... ۳-۲-۳ آثار توبه
- ۱۲۵..... ۳-۳-۳ توکل و اعتماد بر خدا
- ۱۲۵..... ۳-۳-۱ مفهوم توکل در لغت و اصطلاح
- ۱۲۸..... ۳-۳-۲ جایگاه صبر، توکل و رضا در راتبه توحید
- ۱۳۳..... ۳-۳-۳ تمرین‌های توحیدی
- ۱۳۶..... ۳-۴-۳ سنجش حالات
- ۱۳۷..... ۳-۵-۳ وظیفه سالک در حوزه تشریع و تکوین
- ۱۴۲..... ۳-۴-۲ ذکر و یادکرد خدا
- ۱۴۲..... ۳-۴-۱ مفهوم ذکر در لغت و اصطلاح
- ۱۴۳..... ۳-۴-۲ جایگاه ذکر در مقایسه با قرائت قرآن و دعا
- ۱۴۵..... ۳-۴-۳ مراتب ذکر
- ۱۴۵..... ۳-۴-۱-۳ مرتبه اول: ذکر لفظی
- ۱۴۷..... ۳-۴-۲-۳ مرتبه دوم: ذکر عملی
- ۱۴۸..... ۳-۴-۳-۳ مرتبه سوم: ذکر قلبی
- ۱۴۹..... ۳-۴-۴-۳ مراتب ذکر قلبی
- ۱۵۱..... ۳-۵-۴ همشینی با حضرت حق، اثر خاص ذکر قلبی
- ۱۵۵..... ۳-۵-۳ حکمت‌گرایی
- ۱۵۵..... ۳-۵-۱ تعریف علم و انواع آن

۱۵۸.....	۲-۵-۳ مقایسه علم حصولی و حضوری
۱۶۰.....	۳-۵-۳ مفهوم حکمت
۱۶۱.....	۴-۵-۳ حدیث عنوان بصری و راه دستیابی به علوم حضوری
۱۷۳.....	فصل چهارم: شمه‌ای از اسرار نماز
۱۷۳.....	۱-۴ مفهوم شناسی احکام، آداب و اسرار نماز
۱۷۲.....	۲-۴ تعدد عوالم هستی
۱۷۵.....	۳-۴ مراتب وجودی نماز
۱۷۸.....	۴-۴ حضور قلب و مراتب آن
۱۸۰.....	۵-۴ شیوه رعایت حضور قلب، توحید سر نماز از طهارت تا سلام
۱۹۱.....	مراجع
۲۰۱.....	واژه‌نامه فارسی به انگلیسی
۲۰۷.....	واژه‌نامه انگلیسی به فارسی
۲۱۳.....	نمایه

پیشگفتار نگارنده

نوشتار حاضر متن گفتارهای نویسنده است که با محوریت کتاب «چهل حدیث»، «آداب الصلاة» و «سبب الصلاة» معراج السالکین و صلاة العارفين امام خمینی (رضوان الله تعالی علیه) در نشست‌های هم‌انگیزی استادان دانشگاه تربیت مدرس برای گروهی از استادان فرهیخته دین‌مدار ارائه شده است که این پس از تکمیل نسبی به محضر خوانندگان محترم عرضه می‌شود. دلیل انتخاب آثار امام خمینی (ره) افزون بر محبوبیت همگانی و ارادت جمعی همه اقشار به ساحت وجودی آن بزرگوار، برجستگی‌های منحصر به فردی است که در شخصیت سترگ او گرد آمده است، به گونه‌ای که تأثیری برای او یافت نمی‌شود تا بتوان حتی در برخی ابعاد با او مقایسه کرد. امید است این اثر آینه‌ای را در برابر بسیار کوچک برای نشان دادن بخشی از هویت اخلاقی و عرفانی آن عزیز باشد. اما خود مراد را نزدیک به چند دهه نویسنده از محضر دو استاد بزرگ - نخست حضرت آیت‌الله العظمی بهجت (ره) که نزد همگان آشناتر از آن است که نویسنده درصدد شناساندن او باشد و دیگری حضرت آیت‌الله پهلوانی تهرانی معروف به سعادت‌پرور (ره) از شاگردان امام خمینی (ره) و حضرت آیت‌الله العظمی بهجت (ره) و به‌ویژه از شاگردان اخلاقی و عرفانی گمنام حضرت علامه طباطبایی (ره) - موجب شده است که این اثر به تأثیرپذیری از چهار شخصیت نامبرده مفتخر شود. در هر حال، روشن است که هرگونه کاستی در این اثر از نویسنده است و هر نکته لطیف و حسنی در آن یافت شود، وام‌دار این بزرگواران می‌باشد.

بخش آغازین این کتاب که به کلیات و مفهوم‌شناسی اختصاص یافته است، به مطالب زیر می‌پردازد: ۱- مفهوم‌شناسی عرفان نظری و عملی و جایگاه اخلاق؛ که در آن نخست به مفهوم

اخلاق، جایگاه اخلاق و عرفان عملی، تبیین نظریه توحیدی اخلاقی اسلام و قرآن و وجه تمیز آن از نظریه‌های اخلاق دنیاگرایانه، اخلاق سکولار، اخلاق عقل‌گرایانه و فیلسوفانه؛ اخلاق آخرت‌گرایانه و اخلاق بر محور عزت‌نفس پرداخته شده است. در ادامه به وجه تمایز روش پیشگیری و درمان رذائل اخلاقی با شیوه اخلاقی سنتی و با شیوه عرفانی اشاره شده است. آنگاه مفهوم عرفان، عرفان نظری و عملی در حد این رساله کاویده شده است. ۲- شاخصه‌های اخلاق و عرفان عملی امام خمینی (ره)، که چندین شاخص مهم در اخلاق و عرفان عملی حضرت امام (ره) که ایشان را از دیگر استادان متمایز می‌کند و بر ویژگی همه‌جانبه‌نگری و تکامل اندیشه عرفانی از بزرگوار تأکید دارد، بررسی شده است. این شاخص‌ها به گمان نویسنده عبارت‌اند از: جامعیت علمی، مطابقت با شریعت، تطابق با عقل و برهان، آمیختگی با سیاست (در تبیین و اجرا)، نه‌شر عرفان شیعی محض، ایجاد تحول در عرفان، مکتوبات عرفانی، شهرت‌گزیزی، و بهره‌گیری از استادان به نام عرفانی. ۳- منبع‌شناسی آثار اخلاقی و عرفان عملی امام خمینی (ره)؛ که آثار اخلاق و عرفانی آن بزرگوار در حد توان معرفی شده است. این مجموعه آثار عبارت‌اند از: «آداب الایمان»، «آداب نماز»، «سر الصلاة»، معراج السالکین و صلاة العارفين، «تفسیر سوره حمد»، «شرح حدیث جنود عقل و جهل»، «صحیفه امام»، «وصیت‌نامه امام»، «شرح دعای سحر»، «جهاد اکبر»، «مصباح‌الهدایه الی الخلافة و الولاية»، «تعلیقات علی شرح الفصوص الحکم»، «تعلیقات علی مصباح‌الانوار» و «اربعین حدیث» یا «شرح چهل حدیث».

بخش دوم کتاب حاضر به بازدارنده‌های اخلاقی سیر و سلوک می‌پردازد، که از میان موانع به عمده‌ترین و کاربردی‌ترین آن‌ها که از کتاب «چهل حدیث» گزینش شده هستند، بحث شده است. این موانع عبارت‌اند از: خودنمایی و ریا، خود شگفتی و عجب، خود بزرگبینی و کبر، حسادت و بدخواهی، دنیاگرایی، خشم مهار نشده، تعصب و حس ناسیونالیستی، غیبت و بدگویی، و تکثرگرایی ذهن؛ که در ضمن بحث ریا و خودنمایی، به تعریف ریا، تفاوت «مخلص» و «مخلص»، و اینکه ریا و سمعه، دو مصداق شرک خفی هستند و اخلاص متضاد ریاست و نیز به بحث از گستره ریا، نشانه‌های ریا، پیامدهای ریا، و ریا پس از عمل پرداخته شده است که در ضمن بحث از عجب و خود شگفتی، به تعریف عجب و عجب در آینده

احادیث؛ و در بحث از کبر و خود بزرگبینی به تعریف کبر و تفاوت آن با تکبر و مفهوم کبر در نگاه توحیدی؛ و در بحث حسادت و بدخواهی به تعریف حسادت و تفاوت آن با غبطه و آثار حسادت؛ و در بحث دنیاگرایی به تعریف دنیاگرایی، نگاه به دنیا از سه زاویه؛ و در بحث خشم مهارنشده به تعریف خشم و غضب، حکمت وجود قوه غضبیه در انسان و کنترل خشم؛ راه حل سکولار، آخرتی و عرفانی؛ و در بحث تعصب و حس ناسیونالیستی به تعریف تعصب؛ و در بحث غیبت و بدگویی به تعریف غیبت و موارد استثنا در غیبت؛ و در بحث تکثرگرایی ذهن به تعریف وسواس، خواطر، انواع، و راه‌های شناخت هر کدام، کنترل خواطر، گستره وسوسه و عملکرد شیطان پرداخته شده است.

بخش سوم کتاب به عوامل کلیدی پیش برنده در سیر و سلوک اختصاص دارد که در این میان، عوامل آئیدی ذکر، توبه و بازگرایی، توکل و اعتماد به خدا، ذکر و یادکرد خدا، و حکمت‌گرایی بررسی شده است؛ که در ضمن بحث از تفکر به تعریف تفکر در اصطلاح منطق و عرفان عملی، مبانی علمی تفکر، و اینکه تعقل؛ کلید سیر و سلوک است و مجاری فکر و گستره تفکر، اعم از تفکر در امور دنیوی و اخلاقی و تفکر در آفاق، تفکر در خود و مرگ اندیشی؛ و در بحث توبه و بازگرایی به مفهوم توبه در لغت و اصطلاح، شرایط واجب، مستحب و کمال توبه و آثار توبه؛ و در بحث توکل اعتماد به خدا به مفهوم توکل در لغت و اصطلاح، تمرین‌های توحیدی برای رسیدن به توکل، سنن و حالات توحیدی در حوزه تشریع و تکوین و ماجرای عاشورا؛ توحیدی‌ترین نگاه؛ و در بحث ذکر یادکرد خدا به مفهوم ذکر در لغت و اصطلاح، جایگاه ذکر در مقایسه با قرائت قرآن و دعا مراتب ذکر اعم از ذکر لفظی، ذکر عملی و ذکر قلبی و نیز مراتب ذکر قلبی و اثر خاص ذکر قلبی، یعنی هم‌نشینی با حضرت حق؛ و در بحث حکمت‌گرایی به تعریف علم و انواع آن و مقایسه علم و سولی و حضوری، مفهوم حکمت و حدیث عنوان بصری و راه دستیابی به علوم حضوری پرداخته شده است.

در بخش چهارم آداب و اسرار نماز به‌طور بسیار مختصر بررسی شده است. مباحثی که در این بخش بدان پرداخته شده، عبارت‌اند از: مفهوم‌شناسی واژه‌ها و اصطلاحات، احکام، آداب و اسرار و حضور قلب، مراتب حضور قلب اعم از حضور قلب در عبادت و حضور قلب در معبود، نفی خواطر؛ به‌عنوان مقدمه دستیابی به حضور قلب، بررسی عوالم هستی و مراتب

وجودی نماز و در پایان، شیوه رعایت حضور قلب در نماز در مقدمات و اجزای نماز شامل طهارت، لباس، وقت و استقبال، و اقامه نماز از قیام تا سلام.

امید است این اثر که پیش درآمدی گزینشی از مباحث اخلاقی و عرفان عملی است، برای دیگران راه و اهل سیر و سلوک الی الله سودمند افتد. برای تبرک، این اثر ناچیز را به ارواح پاک استادان طریق الی الله به‌ویژه استادان و مشایخ اساتید خود؛ یعنی حضرت آیت‌الله العظمی امام خمینی، حضرت علامه طباطبایی، حضرت آیت‌الله العظمی بهجت، و حضرت آیت‌الله پهلوانی تهرانی معروف به سعادت‌پرور (رضوان الله تعالی علیهم) و بالأخص روح متعالی امام خمینی (ره) و محضر بر فرهیخته حضرت آیت‌الله العظمی سید علی خامنه‌ای (مد ظله العالی) که در عصر بحران معنویت، فریاد توحید و ندای انصاف به صفات انسانی و مکارم اخلاقی را سر داده و می‌دهند، تقدیم دارم. خصوصاً آنکه این نگاشته در روزهایی به سرانجام رسید که خاطره‌های پیروزی نور بر سیاه‌یابی را تداعی کرد. به امید روزی که این روزها به روز ظهور ولی الله المطلق، حضرت امام مهدی - عجل الله تعالی فرجه الشریف - متصل شود. در پایان از تمامی عزیزانی که در مراحل تکون این اثر نقش داشتند، با تشکر و احترام، با عرض سپاسگزاری می‌کنم؛ از جمله: خانم‌ها دکتر شهلا رودبارمحمدی، فاطمه حمزه‌زاده، زهرا کاظمی، زهرا کاظمی و آقای دکتر جلیل پروین که در به سامان رسیدن این اثر با نگارنده همکاری کردند. از دانشمند دانش‌پرور دکتر یعقوب فتح‌الهی معاون محترم پژوهشی دانشگاه تربیت مدرس و دکتر بهرام دارایی رئیس مرکز نشر دانشگاه و از همکاران کوشای ایشان به‌ویژه سرکار خانم فاطمه طالعی تشکر ویژه دارم. امیدوارم خداوند خود سپاسگزار تلاش‌های آنان باشد. و هو الشکور.

دکتر کاوس رزمی

اسفند ۹۲